

⁷ Дорошенко О. Ф. Ще раз про патентний суд // Право України. – 2011. – № 3. – С. 40–44.

⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з подальшими змінами та доповненнями). – Ст. 127.

⁹ Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164 (з подальшими змінами та доповненнями). – Ст. 30.

¹⁰ Прутика Д. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих колегій по захисту інтелектуальної власності // Право України. – 2002. – № 6. – С. 62–64.

Резюме

Статтю присвячено аналізу шляхів створення в Україні органів патентної юстиції. Автором сформульовано рекомендації стосовно можливих шляхів впровадження органів патентної юрисдикції в існуючу судову систему України та визначені можливі наслідки такого впровадження.

Ключові слова: інтелектуальна власність, патентний суд, судовий спір, судочинство, судова система.

Резюме

Статья посвящена анализу путей создания в Украине органов патентной юстиции. Автором сформулированы рекомендации относительно возможных путей внедрения органов патентной юрисдикции в существующую судебную систему Украины и определены возможные последствия такого внедрения.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, патентный суд, судебный спор, судопроизводство, судебная система.

Summary

The article examines possible ways of introduction of the Patent justice in Ukraine. The author formulated recommendations concerning possible ways of introduction such courts in the judiciary of Ukraine and identified the possible consequences of such introduction.

Key words: intellectual property, patent court litigation, justice, the judiciary.

Отримано 8.06.2012

А. М. СИЧЕВСЬКА

Алла Михайлівна Сичевська, аспірант Київського університету права НАН України

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Норми Конституції України про захист права власності знайшли свій подальший розвиток у цивільно-му законодавстві, яке закріплює способи захисту цивільних прав та інтересів, зокрема, права власності. Однією із задач цивільно-правової доктрини є визначення критеріїв вибору способу захисту порушеного чи оспорюваного права власності, що може справити позитивний вплив на підвищення стабільності й надійності становища власників.

У юридичній літературі питанням захисту права власності традиційно відводиться значна увага, однак низка із них не знаходить єдності точок зору, викликаючи дискусії та формулювання різних підходів до розуміння тих чи інших понять, ознак, класифікацій. Серед іншого, вказане стосується питання способів захисту права власності. Ця проблематика стала предметом дослідження таких вчених, як І.О. Дзера, О.В. Дзера, В.П. Ємельянов, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецова, О.А. Підпригора, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов, О.С. Харченко та ін. При цьому зберігається потреба в аналізі теоретичних конструкцій, сформованих науковцями-цивілістами, переосмисленні існуючих підходів до вирішення ряду проблем теоретичного характеру у сфері захисту права власності. З урахуванням зазначеного, у науковій статті основна увага буде зосереджена на дослідженні класифікацій способів захисту права власності та, власне, понятті способів захисту права власності.

Найбільшого поширення у правовій науці набув поділ цивільно-правових способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові¹. Разом з тим, багато вчених сформулювали авторське бачення такого поділу. Наприклад, Є.О. Суханов виділяє наступні позови: класичні речово-правові; зобов'язально-правові; особливі; позови до публічної влади; позови про компенсацію у зв'язку з припиненням права власності за рішенням публічної влади². Є.О. Харитонов виділяє засоби захисту речово-правові; зобов'язально-правові; такі, що впливають із різних інститутів цивільного права й вимоги до органів державної влади й управління про захист інтересів власника від правомірного або неправомірного втручання³. О.П. Сергєєв здійснює поділ цивільно-правових засобів захисту на речово-правові, зобов'язально-правові та засоби, що впливають із різних інститутів цивільного права і не належать ні до речових, ні до зобов'язальних⁴.

До речово-правових позовів традиційно відносять ввідикаційний позов (вимоги не володіючого власника до незаконного володільця про витребування майна), негаторний позов (вимоги власника щодо усунення порушень права власності, які не пов'язані з володінням, позов власника про визнання права власності. Також ч.2 ст.386 ЦК України⁵ встановлено, що власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Тобто у ЦК України закріплено також право на захист від порушень права власності, що можуть мати місце у майбутньому, тобто подання прогібіторного позову. Зобов'язально-правові способи захисту поділяються на договірні та недоговірні (позадоговірні), У договірних зобов'язаннях уповноважена особа може захистити своє право власності шляхом примусу боржника виконати обов'язок в натурі; розірвання договору; застосування мір відповідальності, передбачених договором чи інших заходів, передбачених договором або законом (наприклад, повернення сторонам майна, переданого ними на виконання договору, повернення майна, переданого власником у орендне чи інше тимчасове користування)⁶. До недоговірних (позадоговірних) зобов'язань правова доктрина відносить публічне обіцяння винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоді чужому майну, рятування здоров'я та життя іншої особи, заподіяння шкоди, створення небезпеки (загрози) життю та здоров'ю фізичних осіб, а також їхньому майну та майну юридичних осіб⁷.

Цікавою і слухною є позиція І.О.Дзери, яка до загальноприйнятого поділу цивільно-правових засобів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові включила так звані «спеціальні» засоби захисту, які не належать ні до речово-правових, ні до зобов'язально-правових⁸. Вона конкретизує запропоновані нею спеціальні засоби захисту права власності, відносячи до них позови про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна; засоби захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісти відсутніми або оголошених померлими; засоби захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів, органів місцевого самоврядування та в надзвичайних ситуаціях; інші спеціальні засоби, обумовлені особливим колом уповноважених чи зобов'язаних осіб та надзвичайними обставинами⁹. Ця позиція знайшла підтримку у наукових колах і отримала подальший розвиток¹⁰. Дійсно, існують способи захисту, що не підпадають під класичну класифікацію з поділом на речово-правові та зобов'язально-правові. Наприклад, ст.48 ЦК України встановлено правові наслідки появи фізичної особи, яка була оголошена померлою. Так, згідно ч.2 цієї статті незалежно від часу своєї появи фізична особа, яка була оголошена померлою, має право вимагати від особи, яка володіє її майном, повернення цього майна, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення фізичної особи померлою, за винятком майна, придбаного за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника. Частиною 3 цієї статті встановлено правило, за яким особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива. У разі неможливості повернути майно в натурі особі, яка була оголошена померлою, відшкодовується вартість цього майна. Вказана норма перекликається за змістом із ст. 388 ЦК України. Як бачимо, у питанні захисту майнових прав власника, оголошеного померлим, також відіграє роль чи за відплатним чи за безоплатним договором набуто майно набувачем і чи є набувач особою добросовісною чи не добросовісною. Як впливає із ч. 1 ст. 388 ЦК України, добросовісний набувач – це особа, яка не знала і не могла знати про те, що особа, яка відчужила їй майно, не мала права на його відчуження. У ч. 3 ст. 48 ЦК України хоч і не міститься аналогічної ст. 388 ЦК України термінології, але до особи набувача ставиться вимога добросовісності, адже у разі, якщо такий набувач знав, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива, то він діяв недобросовісно і зобов'язаний повернути майно, набуто за відплатним договором. Тобто, законодавець і в ст. 388 ЦК України, і в ст. 48 ЦК України встановив умови обмеження витребування майна власником, фактично вирішивши питання захисту прав добросовісного набувача. Відповідно до ч. 4 ст. 48 ЦК України якщо майно фізичної особи, яка була оголошена померлою і з'явилася, перейшло у власність держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади і було реалізоване ними, цій особі повертається сума, одержана від реалізації цього майна. Ця норма гарантує захист майнових інтересів власника. Разом з тим, обмеження обов'язку держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади в розмірі суми, що підлягає поверненню, сумою одержаною від реалізації майна, може негативно вплинути на захист майнових прав власника. Формулювання ч. 4 цієї статті потрібно привести у відповідність до ч. 3 ст. 48 ЦК України, що, по-перше, відповідатиме засадам рівності учасників цивільних правовідносин (ч.1 ст. 167, ч. 1 ст.168, ч. 1 ст. 169 ЦК України), а по-друге, сприятиме уникненню зловживань з боку уповноважених органів при організації та проведенні процедури відчуження такого майна.

До спеціальних способів захисту можна віднести і подання позову про відшкодування шкоди у разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно: згідно ч. 1 ст. 1170 ЦК України встановлено, що у разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно, шкода, завдана власникові такого майна, відшкодовується державою у повному обсязі. У будь-якому разі, робота над систематизацією спеціальних способів захисту права власності не може вважатись завершеною і потребує уваги науковців.

Також слід звернути увагу на класифікацію, запропоновану О. Мірошник та Т. Присяжнюк. Зокрема, вони виокремлюють наступні позови, що спрямовані на захист права власності:

- 1) про визнання права власності на майно, витребування його з чужого незаконного володіння та від добросовісного набувача у передбачених законом випадках або відшкодування його вартості чи усунення інших порушень прав власника;
- 2) про визначення порядку володіння, користування і розпорядження майном, що є спільною власністю;
- 3) про поділ спільного майна або виділ з нього частки;
- 4) про визнання недійсними угод про відчуження майна чи дійсними у випадках, коли одна із сторін повністю або частково виконала угоду, що потребує нотаріального посвідчення, а інша сторона ухиляється від нотаріального посвідчення угоди за рішенням суду, незаконними актів державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування про неправомірне втручання у здійснення власником правомочностей щодо володіння, користування і розпорядження своїм майном;
- 5) про переведення прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної часткової власності на частку в ній із порушенням права привілейованої купівлі цієї частки іншим учасником цієї спільної власності;
- 6) про передачу у приватну власність майна, якщо за законом воно підлягає відчуженню цьому громадянину, визнання недійсними угод, укладених із порушенням прав цього громадянина;
- 7) про виключення майна з опису;
- 8) про відшкодування шкоди, завданої майну, або збитків, завданих порушенням права власності, виключаючи недержані доходи;
- 9) про інші вимоги, пов'язані з охороною права приватної власності¹¹.

Існує низка позицій вчених щодо захисту прав та законних інтересів. Зокрема, одні науковці ведуть мову про захист цивільних прав і охоронюваних законом інтересів як про передбачену законом для боротьби з правопорушеннями систему заходів, які опираються на державний примус і які направлені на забезпечення недоторканості права й ліквідацію правопорушення, або як про сукупність заходів правоохоронного характеру, які направлені на застосування у відношенні до правопорушника примусового впливу з метою визнання чи відновлення оспорюваного чи порушеного права¹². Слід звернути увагу на незгодженість термінології у сфері досліджуваної проблематики, а саме: понять «засіб» та «спосіб» захисту права власності. У ст. 55 Конституції України закріплено право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Тут же зазначено, що кожний має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань¹³.

І.О.Дзера відзначала, що термін «засоби» в процесуальному законодавстві означає, що (які докази) має встановити суд для обґрунтування чи заперечення вимог сторін, а термін «способи» забезпечення доказів дає відповідь на питання, яким чином (тобто яким способом) суд може забезпечити зібрання необхідних фактів (доказів)¹⁴. О.С. Харченко, аналізуючи співвідношення понять «підстава» і «спосіб» прийшла до висновку, що якщо підстава виникнення чи втрату суб'єктивного права, то спосіб укаже як на відповідний юридичний факт, так і на його певну якісну характеристику чи умову реалізації¹⁵. Як бачимо, у правовій науці дискусія щодо застосування і співвідношення термінів «засіб» і «спосіб» точиться уже давно і цілком слушно видаються розглянуті позиції, однак доречно виходити із термінології, закріпленої чинним цивільним законодавством. Тим більше, що аналіз тлумачних словників щодо цих понять не дає їх чіткого розмежування.

Так, спосіб визначають як: 1) напрям, характер дій, метод, засіб для здійснення, досягнення чогось; 2) особливість, манера виконання чого-небудь; встановлений порядок чогось¹⁶; 1) певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; 2) те, що служить знаряддям, засобом у якій-небудь справі, дії¹⁷. Засіб визначають, як: 1) спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити щось; 2) те, що служить знаряддям у якійсь дії, справі¹⁸.

Спроби сформулювати визначення способам захисту мають місце у правовій науці. Так, на думку Г. Єрьоменко, способи захисту цивільних прав та інтересів-закріплені законодавством матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється вплив на зобов'язану особу щодо встановлення, визначення порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав¹⁹.

З урахуванням вищевикладеного, пропонується авторське визначення способів захисту права власності як заходів впливу, які направлені на захист права власності у разі його порушення, невизнання або оспорювання, вибір яких здійснюється самим власником, встановлюється договором чи актами цивільного законодавства в порядку та на умовах, визначених законом.

¹ Цивільне право України: у 2 кн. Кн. 2: підручник / ред. І. О. Дзера, Н. С. Кузнецова. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 784 с. – С. 527.

² Суханов Е. А. Гражданское право / Суханов Е. А. – М.: Издательство «БЭК», 1998. – Т. 1. – 820 с. – С. 611.

³ Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях / [Харитонов Є. О., Калітенко О. М., Зубар В. М. та ін.] – Х.: ТОВ «Одісеї», 2002. – 640 с. – С. 246.

⁴ Сергеев А. П. Гражданское право / Сергеев А. П. – М.: Юридическая литература, 1999. – Т. 1. – 340 с. – С. 46.

⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>

- ⁶ Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / Ірина Олександрівна Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 255 с. – С. 32–33.
- ⁷ Зобов'язальне право: теорія і практика : навч. посібн. для студентів юридич. вузів і фак. ун-тів / [Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. та ін.]; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 912 с. – С. 17.
- ⁸ Дзера І. О. Вказана праця. – С. 48.
- ⁹ Там само.
- ¹⁰ Клименко С. В. Захист цивільних прав та інтересів при здійсненні суб'єктивного права фізичними особами / С. В. Клименко, Г. О. Ільченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – № 6. – С. 121.
- ¹¹ Присяжнюк Т. Захист права власності у Європейському правовому просторі / Т. Присяжнюк, О. Мірошник // Право України. – 2001. – № 8. – С. 68.
- ¹² Басин Ю. Г., Диденко А. Г. Защита субъективных прав // Юридические науки: сборник статей. — Алма-Ата, 1971. – С. 11–13.
- ¹³ Конституція України. – Х.: Одиссей, 2006. – 48 с. – (Серія «Закони України»)
- ¹⁴ Дзера І. О. Вказана праця. – С. 31–32.
- ¹⁵ Харченко О. С. Підстави припинення права власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 / Харченко О. С. – К., 2007. – 18 с. – С. 3.
- ¹⁶ Тлумачний словник української мови : близько 7000 слів / [ред. Д. Г. Гринчишина]. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Освіта, 1999. – 302 с.
- ¹⁷ Новий тлумачний словник української мови / [укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – 2-ге видання, виправлене. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1. – 928 с. – С. 723.
- ¹⁸ Там само. – С. 390.
- ¹⁹ Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2009. – 952 с. – С. 789.

Резюме

У науковій статті досліджуються окремі питання способів захисту права власності. Розглядаються теоретичні проблеми, класифікації способів захисту права власності та поняття способів захисту цього права.

Ключові слова: власність, спосіб захисту, класифікація, позов.

Резюме

В научной статье исследуются отдельные вопросы способов защиты права собственности. Рассматриваются теоретические проблемы, классификации способов защиты права собственности и понятие способов защиты этого права.

Ключевые слова: собственность, способ защиты, классификация, иск.

Summary

In the scientific article explores some issues ways to protect property rights. Considered the theoretical problem, the classification of the means of protecting property rights and the notion of the means of protecting this right.

Key words: property, way to protect, classification, claim.

Отримано 4.06.2012

О. А. ТИМОШЕНКО

Ольга Анатоліївна Тимошенко, старший викладач Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ключовим питанням науки цивільного процесуального права є проблематика вивчення історії та сучасного стану правового регулювання будь-якого процесуального правового інституту, що в подальшому надасть змогу виокремити тенденції його розвитку. У зазначеному контексті можливо наголосити, що, досліджуючи касаційний порядок оскарження рішень суду в цивільному судочинстві України, насамперед, доцільно встановити закономірності становлення та розвитку його правового регулювання. У вітчизняній юридичній науці цивільного процесу питання становлення та розвитку правового регулювання касаційного провадження в цивільному судочинстві України були предметом вивчення та аналізу багатьох вчених-цивілістів, зокрема: Є. В. Васьковського, О. А. Підпригори, Д. М. Притики, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, М. І. Хавронюка, Є. А. Черноушенка, П. І. Шевчука, М. Й. Штефана, О. О. Штефан та інших. Проте переважна більшість наукових робіт зазначених вчених присвячені питанням аналізу чин-